

Írók, ha találkoznak

Nikosz Kazancakisz

Nikosz Kazancakisz, a krétai görög író, az Alekszisz Zorbasz és az Újra megfeszített Krisztus szerzője, most hozza nyilvánosságra régebbi úti jegyzeteit francia kiadásban, reá jellemző misztikus-mitikus címmel: *A Sinai hegytől Vénusz szigetéig. A költői tájleírások és megkapó megfigyelések közé besorolta kora nagy íróival való találkozásainak emlékeit is. Különösen érdekes az a három találkozó, amely 1927-ben Moszkvában, az októberi forradalom 10. évfordulója alkalmából Kazancakisz, Istrati és Gorkij között történt.*

Panaít Istrati (1884–1935) félig román, félig görög származású harcos szocialista író, 1916-ban emigrált Romániából. Ő, amint írói önvallomásában magát nevezni szokta, „a brailai hordár” és „levantei csavargó”, később mint Romain Rolland felfedezettje, francia íróvá lett. Görög származásáról sohasem feledkezett meg és így Kazancakisszal szinte honfitársi érzelmességgel igazi levantei szenvedélyességgel borult össze. A Gorkijjal való találkozás igen mély nyomot hagyott benne és írói egyéniségének alakulására elhatározó fordulatot jelentett. Ugyancsak jelentős volt számára a szovjetunióbeli útja, mivel Moszkvából való visszatérése után fokozatosan eltávolodott az orosz forradalmároktól.

Istrati regényei román és levantei tárgyúak.

Kazancakisz emlékiratainak a fenti írói találkozásra vonatkozó töredéke az alábbiakban következik.

Látogatás Panaít Istratinál

...Panaít Istrati Moszkvában a Passage hotelban lakott. Amikor szobája ajtaján kopogtattam, előre élveztem, hogy most egy »embert« fogok látni.

Istrati betegen feküdt. Amikor beléptem, felegyenesedett és boldogan kiáltott fel görögül:

— No lám, itt vagy.

Érintkezésünk első, legkritikusabb pillanata szívélyes volt. Kölcsönösen szem-

ügyre vettük egymást, olyasformán, mint amikor két hangya összetalálkozik és csápjaival fürkészve tapogatja egymást. Istrati arca komor, mély redőkkel barázdált volt, szürke haja rendetlenül lógott homlokába, mint egy gyermeknek. Szemei szenvedélyesen csillogtak, tekintetében kajánság, de mégis lágy kifejezés volt. Ajkai akár a kecskéi, ér-

zékien lefittyedtek. Igazi macedon komitácsi-arc.

— Olvastam tegnapi kongresszusi beszédedet — mondta. — Ó, ezek a szegény franciák! Azt képzelik, hogy pacifista irodalmukkal megakadályozzák a háborút. Sőt azt is hiszik, hogy ha mégis kitörne, akkor majd az ő békepropagandájuktól felvilágosodott munkások ellene szegülnek és eldobják a fegyvert. Ismerem én őket, a munkásokat! Újból belevetik magukat az árbába, és megkezdődik az öldöklés. Nagyon jól mondtad; akár akarjuk, akár nem, ki fog törni az új világháború. Álljunk hát készen.

Szemembe néz és csontvázszerű kezét a térdemre teszi.

— Nekem azt mondták, hogy misztikus vagy. Én úgy látom, hogy nyitott szemmel jársz és ember vagy a talpardon. Mondhatnak az emberek, amit akarnak. Add a kezéd!

Nevetve kezét szorítunk. Hirtelen kiugrik az ágyból. Van ebben az emberben valami vadmacskaszzerű; hirtelen és hajlékony mozdulatai, élénk tekintete és a vadság bája. Alágyújtja a gyorsfornalót, hogy/kávéfőzőn.

— Ne nagyon édesre és jó forrón — veti oda a görög pincérfiúnak éneklő hangján. Görögországra gondol, felbuzog benne a kephalóniai vér és dudolni kezdi valami régi dal refrénjét, melyet még Braila görög negyedében az öreg Leonidász kocsmájában tanult:

Bárcsak lepke lennék

Hogy feléd repülnék...

Görögország tolul fel lénye mélységéből, felébred benne apja vére s ez a csodálatos gyermek ég a vágától, hogy visszatérjen az ősi földre. Hirtelen elhatározással mondja:

— Öregem, visszamegyek veled Görögországba, veled együtt. Kezet rá!

Azután fáradt köhögés fogja el és újból elnyúl a ágyon, míg feketéje utolsó cseppjeit szűröcsöli.

Művéről beszélünk. Minden könyvének főhőse Adrien Zographi, maga Istrati. Kóbor élete során átált törtérik, gyermekek és ifjúkori kalandok, lelkenézések a szabadságról. Teljesen átadja magát a barátságoknak, melyben csalódás éri; a nőnek, kint ő maga csal meg később; ujjong, amikor egy meg nem alkuvó létekre talál, aki nem veti alá magát korunk aljas és közönséges élet-szabályainak: de a végén Adrien mégis alulmarad, mert heves szenvedélyein nem tud uralkodni. Vágyai fegyelmeztelenek, rendezetlenek, szíve kósza és lel-

ke képtelen rendet teremteni ebben a káoszban.

— Szakasztott Adrien vagy! — mondom nevetve. Nem forradalmár vagy te, ahogy hiszed, hanem lázadó. A forradalmárnak módszere van, cselekvéseiben rendszer és folytonosság van, a szíven zabola. Te, te rebellis vagy. Nehezen tudsz hú maradni egy eszméhez. De most, hogy itt vagy Oroszországban, rendet kell csinálnod magadban. Elhatározásra kell jutnod, mert bizonyos felelősséget hordozol.

— Hagyjál! — kiált fel Istrati, mintha torkonkaptam volna. Majd utóbb aggodalmasan kérdi:

— Biztos vagy benne?

Időközben felült az ágyban, cigarettára gyújtott. Szemelláthatóan háborog magában. Én a magam részéről örülök, hogy felkavartam, mert arra gondolok, hogy ez jót fog tenni neki.

— Adrien Zographi, a román, meghalt — mondom hirtelen átölelve Istratit, mintegy vigasztalásul. — Adrien Zographi, a román meghalt, éljen Adrien Zographi, az orosz bolshevik! Meneküljünk Braila szűk utcájú negyedeiből, Panait, megfulladunk ott. Engedjük hőszűket Oroszország végtelen síkjaira! A valóságban a nyugtalanság és a reményesség nőttön-nő.

— Elég! — kiált fel Istrati idegesen. — Ki az ördög hozott ide tégedet? Amióta ebben az országban vagyok, éjjel-nappal azon gondolkodom, amit most mondtál. Rámkiáltasz: ugorj! — de nem kérdezed, hogy: bírsz-e?

— Ne idegeskedj, Panait, majd meglátjuk! — mondom én nyugodtan. — Nem vagy-e te magad is kíváncsi rá, hogy tudsz-e vagy sem?

— Hogy beszélhetsz így? Mintha játékról volna szó. Énrám nézve ez élet-halál kérdés. Érted?

— Az élet és a halál játék — mondom én, fölállván. — Játék, melynek egy pillanatától függ, hogy megnyerjük-e avagy elveszítjük.

— Miért álltál fel?

— Nemem kell. Félek, hogy kifárasztottalak.

— Nem! Itt maradsz, együtt ebédelünk és délután elmegyünk valakihez.

— Kihez?

— Gorkijhoz. Ma van találkozóm vele. Ma fogom először látni életemben a híres »Európa Istratiját« — mondja és keserű hangja gyerekes irigységet árul el nagy eszményképe iránt.

Kiugrik az ágyból és felöltözik. Az utcán szorosan belémkarol és azt mondja:

— Jóbarátok leszünk, máris szükségét érzem, hogy egy kicsit beverjem a képedet. Tudod, én nem tudom elképzelni a barátságot verekedés nélkül. Időről-időre az embereknek össze kell akaszkodniuk és beverniök egymás fejét. Érted ezt?

Belépünk egy vendéglőbe. Istrati az inge alól kivett egy kis üveg olajat, mely zsinóron lógott a nyakán, és a tányéjába öntötte. Azután egy dobozka borsot vett elő és a húslevesre szórt belőle, »úgy mint Brailában«.

— Találkozásunk örömére, — mondom én, fölemelve poharam. — Ahogyan Krétán mondani szokás.

Jó hangulatban eszünk. Istrati lasanként felidéz egy-egy görög szót emlékezetébe, s amikor rátalál, tapsol örömeiben, mint a gyermek. Először is szitkok és vastag káromkodások jutnak eszébe, s amikor arcomon a megbotrán-

kozást látja, nevetésbe tör ki. Mindamellett nem feledkezik meg a találkozórol és időnként megnézi óráját. Egyszer csak feláll.

— Itt az idő! Gyerünk! — A pincér-fiútól kér négy üveg jó örmény bort, zsebeit megtömi finom falatokkal és cigarettával, aztán jelt ad az indulásra. Meghatottnak látszik. Gorkij látására indul, először életében. Egészen biztos, hogy gondolatában terített asztal mellett szívélyes találkozást, ölekezést, örömkialtóásokat, vagy örömkönyveket képzelt el, úgy mint amikor »két testvér« találkozik. Talán azt a meleg légkört, cigarettafüstöt, lármás és szívélyes környezetet remélte megtalálni, amelyet annyira szeretett.

— Hol van a találkozó? — kérdeztem.

— A Goszizdat-ban, az állami könyvkiadó intézet székházában.

— Panait, te meg vagy hatva — ismétlem.

Nem felel, hanem idegesen meggyorsítja lépteit.

Látogatás Maxim Gorkijnál

Sokan voltak már a Goszizdat nagy szalonjában, a Szovjetunió minden népének képviselői. Az igazgató egy kövér, ébenfekete szakállú fiatal tatár volt. Hasonlított a keleti szönyegekben sokszor látott félig oroszán, félig ember alakokhoz.

Felmentünk a lépcsőn. Én a szemem sarkából figyeltem új barátomat, öröm volt nézni karcsú, kissé hanyag tartású alakját, csontos kezét és sóvár szemeit.

— Panait, — mondtam harmadszor is, — te meg vagy hatva.

— Igen, — felelte Ő. — No és?

— Vajon tudsz-e majd uralkodni magadon, ha Gorkijt meglátod? Vajon vissza tudod-e tartani örömkialtóodat és öleléseidet?

Istrati dühbe gurult.

— Nem! Nem! Én nem vagyok angol. Én görög vagyok, kephaloniai, jegyezd meg. Rikkantanom kell, meg kell csókolnom. Te csak légy angol, ha akarsz.

S egy pernyi habozás után hozzátette:

— Jobban szeretnék egyedül lenni, hogy szabadnak érezzem magam. Zavar a jelenléted.

— Tudom, — feleltem én nevelve. — Tudom, de nem akarom elmulasztani ezt a látványosságot.

Alig fejeztem be szavaimat, Gorkij jelent meg a lépcsőn fenn, a szájában cigarettá. Magas termetű, jó alakú, kiugró arccsontjai alatt arca beesett, ajkán kimondhatatlan szomorúság. Soha életemben nem láttam még emberi ajkakon ennyi keserűséget.

Istrati azonnal felismerte, hármasával szedve a lépcsőket felrohant és megragadta kezét.

— Panait Istrati vagyok! — kiáltott fel s kis híja volt, hogy mellére nem borult Gorkijnak.

De ez csak nyugodtan feléje nyújtotta kezét és figyelmesen nézte látogatóját.

Arca nem tükrözött sem örömet, sem kíváncsiságot.

— Menjünk be — mondta.

Gorkij lépett be elsőnek, nagy, nyugodt lépésekkel. Nyomában Istrati idegesen, a kiállól nyakú borosüvegekkel a zsebeiben.

Egy kis dolgozószobában foglalunk helyet, amely már telve volt emberekkel. Minthogy Gorkij nem tudott görögül, a beszélgetés nehezen indult. Istrati nagyon elfogódva, tört orosz nyelven beszélni kezd. Nem emlékszem mit mondott, nem is fontos. Fontos az volt, hogy milyen hévvel, nagy gesztusokkal és tüzes tekintettel beszélt.

Gorkij nyugodtan, szűkszavúan felegetett, szelíd hangon. Egyik cigarettáról a másikra gyűjt. Beszélte ifjúságáról, amikor Novgorodban sütőmunkás volt, és mohón olvasott, télen petróleumlámpa mellett, nyáron holdfénynél. Szomorú mosolya tragikus színt ad a beszélgetésnek. Ez az ember annyit szenvedett életében mint senki más. Sem az ünnepek, sem a kitüntetések nem tudták többé megvizsgáltani. Szeme nyugodt volt, de vallami orvoshihatatlan szomorúságot tükrözött.

— Legnagyobb mesterem Balzac volt, — mondta Gorkij. — Amikor regényeit olvastam, valami arra készítetett, hogy lapjait a világosság felé tartsam, és döbbenetesen nézsem: hol rejtőzik mindaz az élet és erő, amit ez a papírlap tartalmaz? kérdeztem önmagamtól. Hol lapang ez a nagy titok?

— És Dosztojevskij? Gogoly? — kérdeztem én.

— Nem, nem! Az oroszok közül egyedül csak Leskov, senki más.

Egy pillanatra elhallgatott, majd újra megszólalt:

— De mindenkinél nagyobb tanító-mesterem volt az élet.

Sokat szenvedtem és nagyon szerettem azokat, akik szenvednek.

Aztán újból elhallgatott, míg félig lehúnyt szemei a cigaretta füstjét követték. Panait kivette az üvegeket a zsebéből, majd kitette az asztalra az apró csomagokat, anélkül, hogy felbontani mert volna őket. Számolt azzal, hogy a környezet nem találná ezt helyénvalónak. Ő egészen másképpen képzelte el ezt a találkozást. Azt gondolta, hogy ha két olyan kipróbált harcos, amilyenek ők voltak, összejönnek, akkor inni fognak, és nagy szavakat mondani, örömkönyveket hullajtani, táncra kerekedni, és úgy megünnepelni a nagy győzelmet.

Gorkijt azonban még mindig gyötörték élete fájdalmas emlékei. Örök sajnálással asszisztált a szovjet csoda mellett, anélkül, hogy fejét elvesztette volna, tekintete mindig tiszta és átható maradt.

Feláll. Néhány fiatalember felhívására velük együtt félrevonul a szomszédos dolgozószobába. Meg kell beszélniök valami kultúrpropaganda-tervet, konferenciát, egy új irodalmi képes folyóiratot... Magunk maradtunk. Azt mondom:

— Panait, milyenek találod a mesztent?

Istrati idegesen felnyit egy palackot, s csak annyit mond:

— Nincs poharunk. Tudsz te üvegből húzni?

Felveszem az üveget.

— Egészségedre, Panait! — mondom.

— Az ember állat a sivatag közepén, Mindnyájunk körül mély szakadék tártong, mely elválaszt bennünket a többiekől. Ezt te is jól tudod. Ne búsulj hát!

— Igyál már, — mondja izgatottan —, és add ide azt az üveget, én is szomjas vagyok.

Isszuk a könnyű, illatos örmény Naparaulit. Istrati megtörli a száját.

— Tudom, csak mindig megfélemlézem róla, — feleli.

— Ez benned a legnagyobb érték, Panait. Ha nem tudnád, hülye volnál. Ha tudnád és úgy feledkeznél meg róla, akkór érzéketlen volnál. Így pedig, ahogy vagy, egy ellentmondásokkal telt élőlény vagy, remények és csalódások gomolyaga és az leszel mindhalálig. Te benned az ész sosem fogja megölni a szívet.

— Most menjünk el, — zárta le a szót Istrati. — Megtörtént. Láttuk Gorkijt.

A borospalackokat visszarakta a zsebeibe, én segíték a kis csomagokat összeszacsomagolni. Az utcán megszólal:

— Én nagyon hidegnek találtam. Te mit gondolsz?

— Én inkább keserűnek találtam. Nem vártam ennyi fájdalmat. Sosem láttam még ilyen mosolyt. Keserűbb, mint egy jajkiáltás, mint maga a halál. Győzött, világhírű könyveket írt, vagyont szerzett, hírneves lett, szép námi vett el feleségül, — azt hiszem valami hercegnőt — és végtére is megvalósulva látja élete álmát: Oroszország felszabadulását. S mindez nem tudta megvizsgálni a szívet.

— Üvöltöni, inni, sírni kellett volna csupán, akkor megvizsgáztalódott volna a szíve — nyögött fel Panait felháborodva.

— Egyszer volt, hol nem volt, volt egyszer egy emír, aki mikor híret vette, hogy övéi mind elesetek a csatában, kidoboltatta törzse népének: »Ne sirjatok és ne jajveszékeljétek! Fájdalmatoknak élve kell maradnia!« Látod, Panait, ez a legkeményebb és legbüszkébb fegyelem, amit az ember magára parancsolhat. Ezért tetszett nekem Gorkij.

Istrati nem szólt semmit. Dörmögött valamit a fogai közt és éreztem, hogy keze megremeg.

G. Czimmer Anna fordítása